

ПЕРЕДНЄ СЛОВО _____ 9

РОЗДІЛ I _____ 15

ЛЬВІВ ЧИ ОДЕСА

1. Гра, яку винайшли до нас. Чи з нами? 19
2. Перші правила 21
3. Шлях на українські терени 23

РОЗДІЛ II _____ 27

НАША ІДЕНТИФІКАЦІЯ СЕРЕД ПОЛЯКІВ

1. Футбольна Галичина стає на ноги 30
2. Українська відповідь 34
3. Зірки з наших теренів 38
4. Краків проти Львова 40
5. «Спорт поза політикою»
на польсько-український манір 43

РОЗДІЛ ІІІ _____ 49

ПІД ДУЛОМ НКВС

1. Хресна дорога 52
2. Епоха ЦСКА і «спартаків» 55
3. Народження київського «Динамо» 57
4. Криваве лихоліття 60
5. Міфи «матчів смерті» 65

РОЗДІЛ ІV _____ 71

ЯК БОРОЛОСЬ ЗАКАРПАТТЯ

1. «Літаючі вчителі» 75
2. Край футбольних діамантів 78
3. «Динамо» заговорило угорською 82

РОЗДІЛ V _____ 85

НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОЇ КОМАНДИ

1. Перший немосковський трофей 90
2. Автентичне «Динамо» 94
3. Дідова наука 98

РОЗДІЛ VI _____ 103

КУБОК - ЛЬВОВУ

1. Львів у стані футбольної прострації 107
2. Створення легендарних «Карпат» 110
3. Доленосний крок 113
4. Нема зла, щоб на добро не вийшло 115
5. Кубкова вершина 117
6. Переможний післямак 121

РОЗДІЛ VII _____ 123

ВНУТРІШНЯ ВІЙНА

1. Апетит, який з'явився за трапезою 126
2. Найсенсаційніший чемпіон 130
3. Розплата 133
4. Покладливий Донецьк 137
5. Грізна «Дніпрова» хвиля 139

РОЗДІЛ VIII _____ 141

ЕПОХА ЛОБАНОВСЬКОГО

1. «Рудий соняшник» 145
2. Молоді тренери 148
3. Найгеніальніше «Динамо» в історії футболу 151
4. Жертви системи 156
5. Друге творіння Маестро 160
6. Десятеро динамівців і Дасаєв 165
7. Лебедина пісня Метра 168

РОЗДІЛ IX _____ 175

ТАТУ У ТАТА Є НА ГРУДЯХ

1. Спочатку був хокей 180
2. Криваві побоїща і паростки
національної свідомості 182
3. Внутрішні вороги 185
4. Справа Павличенків і подяка жителям Донбасу 187
5. Воїни світла 190

РОЗДІЛ X _____ 193

З МАЛОРОСІВ – В УКРАЇНЦІ

1. Покоління безбатченків 197
2. Удари долі 200
3. Виховний процес 204
4. Скидання тягаря комплексів 207

РОЗДІЛ XI _____ 209

ОЛІГАРХІЧНИЙ ФУТБОЛ

1. Як Суркіс «рятував» «Динамо» 213
2. Вибух у Донецьку 217
3. Третя сила 221
4. Специфічна любов 223

РОЗДІЛ XII _____ 227

ФУТБОЛ, ЯКИЙ МИ ВТРАЧАЄМО

1. За заповідями Папи 232
2. Епоха Пеле 235
3. «Вершковий» футбол 237
4. Тактична революція 239
5. Тікі-така 242
6. Марадона чи Мессі? 244
7. Епоха дутих геніїв 246

ПЕРСОНИ _____ 249

ЛІТЕРАТУРА _____ 317

Ця книжка – про гру мільйонів для мільйонів. І за мільйони. Про футбол, про його пригоди з часів брутальної біганини з елементами «Опанки» й до сьогодні, коли вартість середнього гравця сягає суми з шістьма нулями. Не в гривнях, звісно. Ця книжка про те, як розвага середньовічних вояків і проста руханка еволюціонувала до елітного дійства, на яке мають за честь потрапити перші особи держав. Ця книжка про те, за що ми полюбили цю гру, чому обрали поміж сотень інших, іноді популярніших на початку ХХ сторіччя забав, саме її. Чому футбол перетворився на щось більше, ніж просто вид спорту, і став у спортивному середовищі фактично державою у державі.

Мабуть, мають рацію ті, хто каже, що спорт – то мир.

Знаменита фраза з «Оди спорту» засновника олімпійського руху, барона П'єра де Кубертена, доречна в контексті більшості видів. Але точно не для футболу. То нині серед футбольних ультрас в усіх кінцях світу популярне гасло: «Поверніть ненависть у футбол». Фанати збентежені, що в процесі комерціалізації гра стає штучною, позбавленою справжніх емоцій. Тих емоцій, яких не бракувало ще наприкінці минулого сторіччя.

Є версія, що прародичем футболу була жорстока розвага саксонців, які жили на теренах нинішньої Англії у вось-

тому сторіччі. Після кривавих боїв вони мали звичку розважатися: відрубувати ворогам голови і бучати їх ногами. Якими були правила гри, ніхто нині не розповість, але точно відомо, що голови забивали у рамки, які захищав воротар. Ця біганина вважалася одночасно частиною фізичної підготовки бійців і способом відволіктися від чергової масакри.

Після 1863 року, коли творці футболу поступово вдосконалювали правила, організовували турніри, вкладаючи у захоплення немалі як для тих часів кошти, ситуація якщо й змінилася, то не набагато. Звісно, головами ворогів голів уже не забивали, але на випадки, коли гра сприяла би замиренню сторін, які протистоять одна одній на зеленій галявині, майже не натрапиш. Популярне в совєцькі часи гасло «Вороги на полі – друзі поза ним» залишалось актуальним хіба поміж самих футболістів, які за кілька годин після найзапеклішого протистояння «Динамо» (Київ) – «Спартак» (Москва) могли зібратися і спільно напиться в драбадан. Вболівальники обох клубів ненавиділи одне одного з кожним наступним матчем щораз більше. І кожен дрібний інцидент на футбольному полі цю ворожість посилював.

Звісно, хибно вважати, що збройний конфлікт між Гондурасом і Сальвадором 1969-го спровокував лише відбірний матч до футбольного мундіалу. Країни давно ворогували з причини різних поглядів на межі спільних кордонів, а також мали чимало суперечок економічного характеру. Горезвісному матчу передувало розірвання урядом Гондурасу двосторонньої угоди про імміграцію та намір позбавити права на власність і депортувати з країни всіх, що не нададуть доказів про громадянство з народження. Ключовий чинник – атака на іммігрантів з Сальвадору. І лише опісля був футбольний матч у Сан-Сальвадорі, масові зіткнення, побиття гондураських гравців, тренерів і вбо-

лівальників, розірвання дипломатичних відносин між країнами і шестиденна війна, у якій загинуло понад 2000 осіб.

Після матчу 13 травня 1990-го розпочалася й Балканська війна. Проте сутички на загребському «Максимірі», де зустрічалися найпринциповіші на теренах тодішньої Югославії суперники – місцеве «Динамо» і белградська «Црвена Звезда» – теж не виникли спонтанно, а були спричинені багаторічною неприязню між хорватським і сербським народами. Ескалації ще можна було уникнути, якби правоохоронці сербського походження зупиняли на стадіоні тих, хто спровокував конфлікт. Бо почалося все тоді, коли гості-фанати вибігли на футбольне поле зі скандуваннями «Загреб сербський». Bad Blue Boys, головне фанатське угруповання «Динамо», дало відсіч зі свого боку. Міліція у цій ситуації не виявила нейтралітету, а почала колошматити саме хорватів. За своїх ультрас тоді постав капітан «Динамо» Звонімір Бобан. Світлина, як він б'є правоохоронця ногою, досі залишається однією з найпопулярніших у навколофутбольному середовищі.

А потім була війна. Після подій на «Максимірі» маховик ненависті стримати було вже неможливо.

Власне, саме з середовища футбольних ультрас вийшли найзавзятіші і найорганізованіші осередки активних учасників Революції Гідності в Україні. Спочатку ці хлопці здивували вмінням у критичний для держави момент знаходити компроміс. Представники усіх фанатських угруповань, ворожнеча яких здавалася ледь не кровною, під загрозою зовнішньої агресії підписали перемир'я, якого притримуються досі, й через вісім років війни в Україні. Саме ультрас дали перший рішучий бій «беркутівцям» на Грушевського. І саме люди з цього середовища стали головним ядром першої хвилі добровольців, що зголосилися зупиняти російських окупантів на східних кордонах держави навесні 2014-го.

II

ЛЬВІВ ЧИ ОДЕСА

I

1. ГРА, ЯКУ ВІНАЙШЛИ ДО НАС. ЧИ З НАМИ?
2. ПЕРШІ ПРАВИЛА
3. ШЛЯХ НА УКРАЇНСЬКІ ТЕРЕНИ

Ранньою весною 2013-го мав пригоду. Як журналісту випала тоді змога полетіти зі збірною України на виїзний матч відбору мундіалю-2014 до Польщі. То було 21 березня, у Києві було сонячно і не за календарем тепло. Тому вдягнувся легко, а теплих речей не взяв. Сюрприз очікував уже під час посадки на варшавському летовищі. Помітивши з ілюмінатора сніг, зрозумів, що наступні два дні почуватимуся трохи некомфортно. І справді: до матчу температура впала до мінус десяти. Єдиною втіхою були власне події на полі стадіону «Народови», де наші футболісти здобули одну з найяскравіших за історію перемог. Польську «кадру» на чолі з великим нападником Робертом Левандовскі українці перемогли 3:1.

Наступного ранку, коли українська делегація мала рушати додому, погода не поліпшилася. Ба більше: шквальний вітер в Одесі «дозволив» літаку сісти лише з третьої спроби. Через погодні умови журналістів і членів офіційної делегації вирішили до Києва не перевозити. Хоча попередньо це планувалося. Оскільки до наступного матчу нашої збірної проти молдовської команди в Одесі залишалося п'ять днів, вирішив у столицю не їхати. Винайняв житло, а ввечері попри негоду пішов прогулятися. Помітивши на собі кілька косих поглядів, щось збагнув.

На голові у мене була шапка з гербом львівських «Карпат». А фанати «Чорноморця» в ті часи ставилися до львівських колег, м'яко кажучи, неприхильно, тож долю вирішив не випробувати і шапку сховав у кишеню.

Так, від вітру зривало дах, а вуха відмерзали, але виглядало, що голомозому гуляти безпечніше. В ті часи у футбольній атрибутиці «Карпат» Одесою ліпше було не ходити. Як і у Львові – з «чорноморською». У футбольному аспекті ці міста завжди були конкурентами. І не лише в контексті протистояння своїх найіменитіших представників. Львів і Одеса досі сперечаються за право іменуватися родоначальниками українського футболу.

ГРА, ЯКУ ВІНАЙШЛИ ДО НАС. ЧИ З НАМИ?

Перша згадка про «гру в м'яч ногами» датована ще другим тисячоліттям до нашої ери у китайських джерелах. Гра називалася «цу чю» – «штовхати ногою». З допомогою цієї розваги військові підтримували фізичну форму. «Епіскірос» – у Спарті, «гарпаstum» – у Древньому Римі. Є відомості, що гру, схожу на футбол, на Британські острови у XIV сторіччі завезли італійці. Причому навіть називали вони її так само, як зараз, – «кальчо». Правда, інші історики заперечують італійську першість, згадуючи саксонських воїнів, котрі у восьмому сторіччі буцали ногами на недавньому полі бою відрубані голови ворогів. Не для того, щоб сплюндрувати бездиханні тіла, а щоб вцілити у встановлені спеціально для цієї жорстокої забави ворота, які захищав воротар.

Зрештою, археологи запевняють, що перші набивні м'ячі з'явилися в Древньому Єгипті ще за тисячу років до нашої ери. Правда, в який спосіб ними бавилися, достеменно ніхто не знає. Ймовірно, то були звичайні руханкові забави без чітко визначених правил, які сприяли розвиткові тілобудови. М'ячі ці були кількох видів: міхури тварин чи надували повітрям, чи наповнювали шерстю, соломою, пір'ям або й взагалі набивали піском і обмотували шкірою. Залишки таких капшуків знайдені зокрема на землях, які нині є територією України, а в VII-V ст. до н.е. то були грецькі колонії Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Керкінітіда, Калос-Лімен, Пантікапей. Схожі «м'ячі» помічені і в околицях нинішнього села Трипілля Обухівського району на Київщині, де в XI сторіччі стояло місто Треполь.

Чи було те, в що тоді грали, схоже на футбол? Спартанський «епіскірос» походив радше на нинішнє регбі. Дві команди мали за мету з допомогою рук чи ніг перебити м'яч за визначену лінію на половині суперника. Ще ближчим до регбі був «гарпастум» у Древньому Римі. З тією різницею, що кулю там дозволялося не лише бити чим завгодно. Правила не забороняли збивати суперників з ніг і взагалі відбирати м'яч будь-якими методами. Таку забаву начебто полюблили навіть імператори Риму Юлій Цезар, Октавіан Август та Нерон. Гра «сферомахія» у часи Римської імперії спершу була подібна на нинішнє жонглювання. Пізніше її вдосконалили – той, хто починав жонглювати, віддавав передачу партнерові, який у свою чергу намагався заштовхати кулю за лінію суперника.

Божевільні вуличні гарцювання з м'ячем цілих натовпів чоловіків в одному з провінційних англійських містечок зафіксовані на картині невідомого автора XIV сторіччя. Зовні це божевілля більше схоже на втечу від розлючених биків під час фестивалю Сан-Фермін в іспанській Памплоні. Де є ціль, але не видно мети. Натомість польська шляхта на початку XVI сторіччя виглядала поміркованішою. Буцання м'ячем до стіни було популярною розвагою навіть при дворі короля Зигмунта I у Кракові. Користувалася популярністю ця забава й на теренах нинішньої Галичини.

Іншими словами, м'яч полонив людину дуже давно. Залишалось його якось приборкати, а розвазі надати системності.

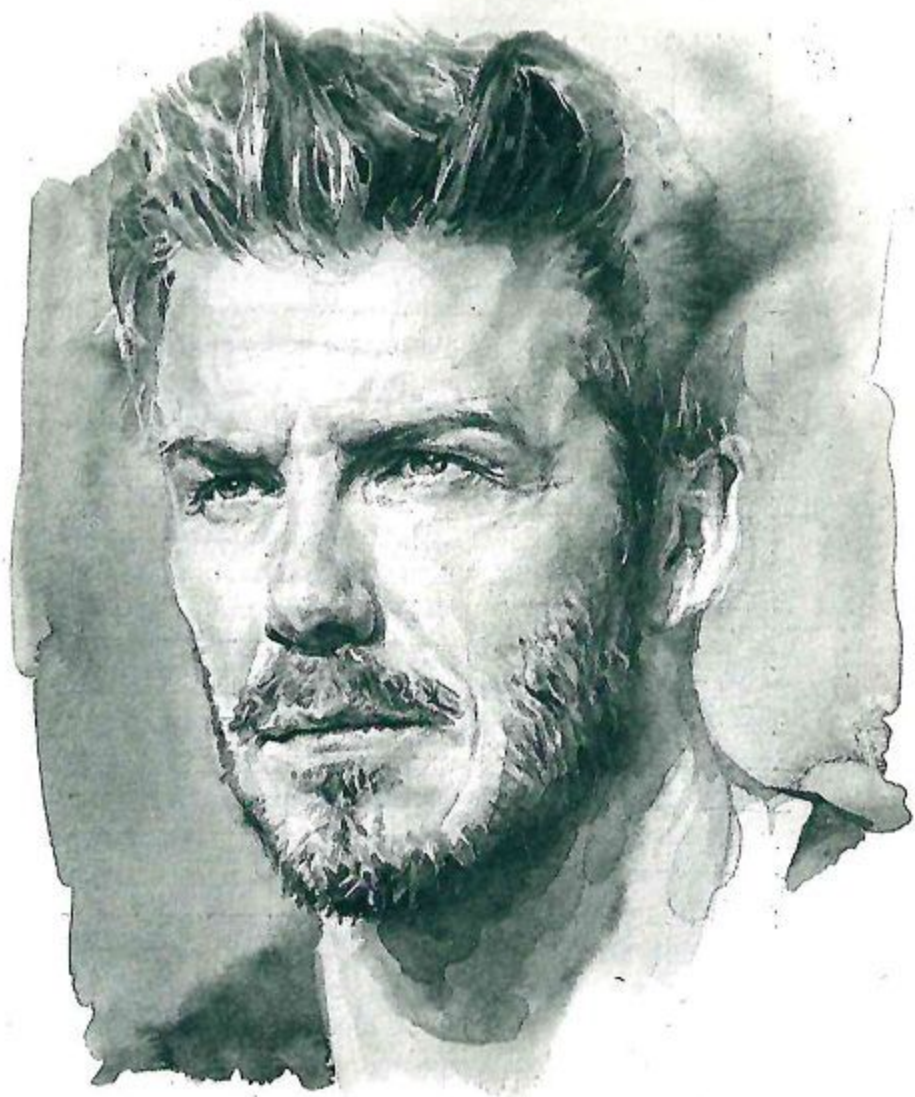
У футбольному середовищі часто ставлять під сумнів справедливість твердження, що футбол започаткували в Англії. В кожного є своя правда. Але англійці таки перші, бо саме вони спромоглися цю м'ячеву стихію впорядкувати. 26 жовтня 1863 року була створена Англійська футбольна асоціація. Історична подія відбулася на зборах представників одинадцяти англійських футбольних клубів і шкільних команд у лондонській таверні «Вільні каменярі» (Freemasons' Tavern) на Great Queen Street.

Організатором зустрічі був капітан клубу «Барнс» Ебенізер Кобб Морлі, який дав оголошення в газеті Bell's Lifeguen. Мета зустрічі визначалася ним як «сприяння формуванню єдиних правил футболу». Засновниками Футбольної асоціації стали клуби «Барнс», «Сівіл Сервіс», «Крусейдерс», «Форест» (пізніше перейменований у «Вондерерс»), «Кілберн» або N.N. (No Names), «Кристал Пелас», «Блекгіт», «Персівал Гаус (Блекгіт)», «Сербітон», а також команди шкіл «Кенсінгтон» і «Блекгіт». Клуб «Чартергаус» надіслав свого капітана Гартшорна в статусі спостерігача. Більшість цих клубів і команд нині або грає в регбі, або зникла зі спортивної орбіти.

Вже на третьому засіданні Футбольної асоціації були остаточно сформульовані закони і правила гри, ухвалені 1 грудня 1863 року, за якими гра руками обмежувалася тільки ловом м'яча. Визнання Футбольної асоціації і гри за єдиними правилами відбувалося з великими труднощами. Заслуга Асоціації полягає в тому, що її засновники розуміли – розвиток футболу неможливий без єдності

ДЕВІД БЕКГЕМ

Ікона стилю модернового футболу. Був видатним майстром штрафних ударів, володів дивовижним вмінням виконувати довгі паси, виступав за «Манчестер Юнайтед» і мадридський «Реал», виграв з манкуніанцями п'ять чемпіонатів Англії, Лігу чемпіонів і Міжконтинентальний кубок 1999-го, з мадридцями – чемпіонат Іспанії, але увагу привертає найперше як один із головних метросексуалів світу, фотомодель і гламурна постать.

ЛІОНЕЛЬ МЕССІ

Геніальний аргентинський нападник, який, виступаючи за іспанську «Барселону», виграв силу-силенну титулів і побив майже всі можливі рекорди на клубному рівні. Загалом з каталонцями у період 2006-2021 років Лео здобув 35 трофеїв – чотири Ліги чемпіонів, три Суперкубки УЕФА, три клубні чемпіонати світу, десять чемпіонатів, сім Кубків і вісім Суперкубків Іспанії. Мессі забив за «Барсу» 672 голи у всіх турнірах, і то рекорд, який досягнуть хіба що з роками, якщо досягнуть взагалі. Влітку 2021-го Мессі перейшов у французький «Парі Сен-Жермен» і спробує залишити своє ім'я в історії паризького клубу. Ось лишень зі збірною Аргентини Лео особливих досягнень не має. Олімпійський чемпіон - 2008 і переможець латиноамериканського Копа Америка - 2021 – успіхи, які не дуже відповідають апетитам легенди.

